

Kovács Mátéra emlékezve*

„Mint az égő fáklya, / mely setétben lángol, / S magát megemésztve / Másoknak világol” – ez a versidézet, amely a nagyenyedi Bethlen Kollégium falán olvasható, lehetne minden igaz pedagógus és szeretett professzorunk életművének is a mottója.

Egész élete és pályája arra lehet példa, milyen magasra juthat el egy elsőgenerációs értelmiségi, ha tehetsége kitartással, céltudatossággal párosul. És családja, nevelői segítik képességei kibontakozását.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves ünneplő közösség!

Megtiszteltetés számomra, hogy hálás tanítványai nevében én emlékezhetem szeretett tanítónkra, nevelőnkre szülővárosában, emléktáblája előtt. Köszönöm mindazoknak, akik számomra megadták ezt a lehetőséget.

A 105 éve Hajdúszoboszlón, egy ötgyermekes parasztcsalád legidősebbjeként született gyermek végezte az elemi, majd a polgári iskolát – és középiskola nem lévén a mezővárosban – Debrecenbe kellett mennie tanulmányai folytatására. S ez a kényszerűség később javára vált, mert ott folytathatta egyetemi tanulmányait is, és Hankiss János professzor, a francia tanszék vezetője – mint később Kovács Máté is – menedzselte tanítványát, ajánlásával két év ösztöndíjat biztosított számára a Sorbonne-on...

Valószínű, hogy az eredendő tehetség, amely a magyar parasztság számos tagjára jellemző volt, eredményeként már fiatal nyíregyházi, majd debreceni középiskolai tanárként és a Nyári Egyetem titkáraként, mozdítójaként kitűnt nevelői és szervezői képességeivel. (Ezt a Magyar Pedagógiai Társaság is hitelesítette, amikor az Abszolút Pedagógusok című emlékező sorozatának első rendezvényeként Kovács Mátéről értekezett, többek között Hankiss Elemér részvételével, aki debreceni nebulója volt.)

Népe és felröppentő társadalmi rétege iránti hűsége, hálája eredményeként a Parasztpárt égisze alatt kezdett politizálni, így lett a koalíciós időszak kultuszállamtitkára, s ez időszakban dolgozta, dolgoztatta ki a nyolcosztályos általános iskola alapvetését, amely később milliók számára biztosította a zsákutca nélküli lehetőséget a felsőbb tanulmányok irányába. Végül soron azt a hatalmas méretű társadalmi mobilizációt, amely mindmáig példa nélküli, ez tette lehetővé.

A rövid demokratikus rendszer megszűntével került vissza Debrecenbe, ahol hamarosan második nemzeti könyvtárunkká fejlesztette az Egyetemi Könyvtárat (ahol mellékesen a politika üldözötteinek, közöttük Hankiss Jánosnak is munkát,

* Az alább következő előadások Kovács Máté (1906–1972) halála 40. évfordulója tiszteletére rendezett konferencián hangzottak el.

egzisztenciát biztosított). Közben egy kiemelkedő szakmai triumvirátus tagjaként a budapesti akadémiai könyvtárat is igazgatta.

1956-ban egy időben kerültünk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékére. Mi a „bezzeg évfolyam” gólyáiként, Máté – így nevezük őt, és ez nem a tiszteletlenség, épp ellenkezőleg, szeretetünk jele volt – egyetemi tanárként. A továbbiakban személyes élményeinkről emlékezem.

Kiváló tanári kara volt akkor alma materünknek. Nyelvészetből Bárczi Géza és Pais Dezső, irodalomból Bóka László, Pándi Pál (Kardos László fia, ugyancsak hajdúsági származék), Tolnai Gábor, Koczás Sándor tanított, és a sort hosszan folytathatnám. Közülük is kiemelkedett Kovács Máté.

Egy vezetőt a környezete minősíti. A tanszék oktatója volt Babiczky Béla, Kóhalmi Béla, Mezey László, később Szentmihályi János is. Egy tanárt meg a tanítványai jellemezhetik. Kovács Máté és csapata segítette pályára, s később azon is tovább Fülöp Gézát, Horváth Tibort, Juhász Jenőt, Szelle Bélát és Zsidai Józsefet, még azokat is, akik nem lettek könyvtárosok, vagy tanárok, mint Moldoványi Ákos és Wisinger István.

Évfolyamtársaink közül is kiemelkedtek néhányan – Ágh István, Boda Miklós, Engel Pál, Kovács Ilona, Tóth Gyula és mások –, de mindannyian helytálltunk, ahová a sors vezérelt bennünket, és tehetségünk szerint segítettük szakmánk fejlődését, foglalkozásunk elismertetését.

A felfokozott politikai légkör, amely a majdnem teljes körű nemzeti egységet létrehozta 1956-ban – s amelyet egy közszereplő az első szerelemhez hasonított –, valószínű, hogy a tanszék légkörét, a csoportszellemet, egymás iránti viszonyunkat is meghatározta.

Együtt jártunk a vég nélküli gyűlésekre, hárman – Jáky Évával és Nagy Pistával Rajk László temetésére is együtt mentünk, Pistával és az akkor harmadéves szobatársammal, Vida Sancival együtt mentünk 25-én a Rákóczi úti lánykollégiumhoz, hogy ha kell, élelmet vigyünk a lányoknak a menzáról. S mivel ezt elhárították, mentünk a Parlamenthez, ahol ketten Pistával megsebesültünk. S hogy emiatt nem ért bennünket semmiféle retorzió, valószínű, hogy Máténak és a tanszéknek köszönhetjük.

Nekem és a „bezzeg évfolyam” többi tagjának plusz előny volt, hogy csoporttársunk volt Kovács Ilona, professzorunk lánya, így még tanulmányaink idején közelebbről, családi körben is megismerhettük Mátét. Nemcsak az élményt és épülésünket jelentő tanulmányi kirándulásokon – ahol végig velünk volt, még a gyalogtúrákon is –, hanem az úgynevezett csoportbulikon is. Többször vendégeskedtünk a Forint utcában, s akkor leült közénk, többnyire hallgatott bennünket, és mosolygott. Ahogy Ágh Pista mondta: „*Gyermekeivé fogadott bennünket*”. Ezzel is viszonzotta, hogy többen apánknak vagy apapótlónak tekintettük őt. Volt, aki verset írt hozzá, Barta Magdinak pedig meghalt apját pótolta. Apai volt a rólunk való gondoskodása is. Írásainkat kritizálta, javításokat tanácsolt, többünknek állást szerzett.

Remek előadó volt. Bonyolult dolgokról tudott egyszerűen, tempósan beszélni, ezért könnyű volt előadásait jegyzetelni. (Az én órajegyzeteimből később többen felkészültek, vizsgáztak.) Egy anekdota is kiváló előadói–szónoki képességeiről vall, még ha bizonytalan is, hogy valóban megtörtént. Állítólag egy nemzetközi tanácskozáson nem készült el időben a záródokumentum. Megkérték hát őt, hogy

tartsa szóval a publikumot. Kiment a függöny elé, és több mint fél órát beszélt. Ekkor intettek neki, s ő fél perc alatt befejezte beszédét, úgy, hogy a hallgatóság nem vette észre sem a rögtönzést, sem annak megszakítását.

Magam nemcsak azért vagyok hálás neki, amit tőle tanultam, hanem egész pályámat neki köszönhetem. Először '57 körül a Kossuth Klubban lehettem „technikai munkatárs” – szóval széktologató –, de ott kiváló induló, vagy már ismert előadó-művészekkel ismerkedhettem meg (Demján Éva, Egressy István, Polgár Judit), s lehettem később barátjuk, majd „foglalkoztatójuk” rendezvényeinken. S ez eredendő versszeretetemet még tovább fejlesztette. Professzorunk közvetítésével kerültem később a nyomdászszakszervezet könyvtárába (ahol főnököm Frölich Samu bácsi volt, aki megjárta előtte Auschwitzot is, mégis emberszeretetet tanulhattam tőle).

Majd ötödévesként – a gyakorló tanítás és az Egyetemi Könyvtárban végzett szakmai gyakorlat mellett – Csibra Lajos körzeti könyvtárába „szerzett be”, akit ő a Parasztpártból ismert. Ennek folyományaként függetlenítték a Vasas Központi Könyvtárba, ahol két részletben negyedszázadot dolgoztam...

Nála a számonkérés, a vizsgáztatás is oldott légkörben zajlott. Úgy tudott kérdezni, távoli dolgok összehasonlításával, hogy az embernek eszébe jutottak a tudatküszöb alatti dolgok is. Több ízben jöttem ki tőle egy-egy kollokvium vagy szigorlat után, hogy álmélkodtam: „Ezt is tudtam?!” Egyébként a humora is felszabadító volt a környezetére számára.

Az első szigorlat előtt azzal nyugtatott bennünket, hogy ez lesz egyetemi pályafutásunk legnagyobb próbatétele. *„Aki ezen átesik, annak a portással is utána küldjük a diplomát”* – mondta. Más alkalommal, amikor egy csoporttársnőnk késve érkezett a szemináriumra, s riadtan körülnézve keresett helyet magának, így szólt: *„Jöjjön Piroska, üljön mellém. A jobb helyek már elkeltek.”*

Már gólyaként is emberszámba vettek bennünket. Léces Károly, tanársegédünk mondta: *„Időben szólunk, nehogy később szó érje a ház elejét. Aki könyvtáros lesz, az örök szegénységi fogadalmat tesz”*. Senkit nem riasztott el ezzel. Igaza lett, de nem bántuk meg, hogy maradtunk a pályán.

A tanszék légkörére jellemző volt az is, hogy egyszer, amikor Léces késett a szemináriumról, testületileg elmentünk a Puskin moziba. Felírtuk ezt a táblára, s a tanársegédünk utánunk jött, ő is megnézte velünk a filmet. Egy későbbi szombaton azonban bevasalta rajtunk az elmaradt szemináriumot. Más „retorzió”, egy ejnye-bejnye se következett.

Magam azért is hálás vagyok neki, hogy tőle tanultam többek között azt, hogy olvasóink, sőt társadalmi környezetünk elvárásai szerint kell alakítanunk kínálatunkat – amely felismerésével több évtizeddel megelőzte a public relations-szemléletet.

Mindezek után, ha csak egy jellemzőjét ragadhatnám ki, akkor hatalmas munkabírást említeném. Ismertük számos szakmai publikációját, s hogy egyetlen előadása-szemináriuma sem maradt el (még a könyvtár-politikai spec.koll. sem, ahová Tóth Gyuszival ketten jártunk). De csak Tolnai Gábor nekrológiájából értesültünk arról, hogy közel tíz társadalmi munkája is volt, az ismert OKT–OKDT-elnökség mellett a Hazafias Népfront budapesti alelnöke volt, s ezzel fővárosunk kultúráját is jobbította, mert nála minden rang szolgálatot jelentett.

Pártolta az új dolgokat, a fiatal tehetségeket. Horváth Tibor mondta el a tanítványok első találkozásán, amelyet Froemelné Jáky Évával, szeretett csoporttársam-

mal rendeztünk az OSZK-ban a '90-es évek elején, hogy ő járt a magyarországi első számítógép memóriájában (amely egy teljes szobát foglalt el), s amelyet a *Magyar Enciklopédia* szerkesztésére Kovács Máté szereztetett be (valószínű, hogy a szovjetektől).

Emlékszem arra is – ott voltam –, hogy könyvtár- és olvasásszociológia első nagy bemutatkozásán is ő elnökölt az MTA dísztermében (ahol Gerő Zsoltné vezérletével felvonultak az új tudományág reprezentánsai, emlékezetem szerint Gereben Ferenc, Kamarás István és Nagy Attila is szerepelt). Én még ekkor azt hittem, hogy az ott elhangzottakat egy jó könyvtáros tudja, csak az adatokkal való alátámasztás miatt érdemes odafigyelni erre az új tudományra. Később, amikor magam is belekóstoltam ezekbe az ismeretekbe, nagymértékben revideáltam az akkori álláspontomat.

Drága apa-pótlékunk, gondoskodó tanítónk! Közel negyven éve nem vagy közöttünk, példád mégis fároszként világol előttünk. Amíg mi élünk, nem halsz meg teljesen. Mert

*„Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik...”*

(Arany János: Széchenyi emlékezete)

Arnóth Károly

* * *

1971-ben végeztem az ELTE könyvtár–magyar szakán, tehát az utolsó Kovács Máté tanítványok közé tartozom. Azok közé, akik a kezdetektől, vagyis a felvételtől az államvizsgáig az ő „főnöksége”, tanszékvezetése alatt tanultak, éltek, diákoskodtak. Magam ugyan nem felvételiztem, ám szinte minden csoporttársamtól tudom, hogy a felvételi Kovács Máténál egészen más volt, mint minden egyéb szakon (akkoriban mi mindannyian legalább kétszakosak voltunk, tehát volt összehasonlítási alapunk). Aki könyvtár szakra jelentkezett, annak magyar-történelem tárgyú ismereteiről kellett számot adnia (vajon miként adhatott volna számot könyvtári ismereteiről?), szóval a felvételi tulajdonképpen valami általános műveltségi vizsga volt. És éppen ez volt a csodálatos a Kovács Máté vezényelte felvételen. Nem volt konkrét ismeretanyag, amit kérdezhetett, megkövetelhetett volna. E helyett valóban beszélgetés volt a felvételi, beszélgetés – csak úgy általában – mindenről a világban. Irodalomról, olvasmányokról, zenéről, történelemről, filozófiáról, a mindennapokról, arról, hogy ki kit tekint modern, „menő” szerzőnek, milyen folyóiratokat forgat, hogyan vélekedik erről-arról az épp aktuális vitatémáról stb. Csoporttársaim legtöbbször egyenesen elképedt. Ez nem felvételi! – mondták. Senki se tudta, jót mondott-e vagy rosszat. Később mindenki, vagy majdnem mindenki rájött, csak ez az igazi felvételi. Másutt ilyen nem volt. Csak Kovács Máténál, csak

a könyvtár szakon. És ilyen volt, ilyenné vált minden Kovács Máté-kollokvium is. Voltak vizsgáink – szép számmal – katalogizáláselméletből, katalogizálástörténetből, osztályozáselméletből, osztályozástörténetből, szigorúan vett könyvtártörténetből, könyvtárantából, ám Kovács Máténál mindig és mindenkor valami olyant kellett teljesíteni, mint a felvételinél. Egyszerűen nem lehetett felkészülni a vizsgára, kollokviumra. A kollokvium nála (és csak nála) valóban beszélgetés volt. Én akkor is sznob és a dernier cri embere voltam. Büszke arra, hogy ismerem (ismerni vélem) a legújabb trendeket, a legújabb szellemi divatokat, a legmenőbb neveket és műveket. Hankiss Elemér friss cikkeinek olvastán ráfordítottam a szót. Persze nem tudtam, hogy Hankiss Kovács Máté tanítványa volt Debrecenben. De Máté, miközben nem árulta el, hogy honnan és miként ismeri Hankisst, rákérdezett egy-egy – egészen friss – Hankiss-írásra, és – bizony – megszegényített, miközben persze csodáltam. Irodalmár professzoraim közül sokan még a nevét sem ismerték Hankiss Elemérnek. Vekerdi László közlései alapján voltak némi sejtéseim az Annales-iskola, az akkor messze legmodernebb történettudományi iskola dolgairól. Ha lúd, legyen kövér alapon belevettem neveiket, műveiket beszámolómba. Pillanatok alatt kiderült, hogy Kovács Máté egészen otthon van abban, amit én csak távolról sejdíték. De – egyáltalán nem persze – nem gúnyolt ki, nem marasztalt el, hanem biztatott: ha ilyesmi érdekel, olvassam el (persze franciául) ezt meg azt. Nagy élmény volt, nagy élmény, most már emlék maradt minden Kovács Máté kollokvium.

De valami ilyesmiről számolhatok be akkor is, ha a Kovács Máté előadásokra térek át. Bibliológiát tanított. Sokan már akkor tudtuk, ami azóta közhely, hogy ez valamiféle tévút, útvesztés volt. Magam is megírtam, talán kissé igazságtalanul és kegyetlenül, hogy Kovács Máté – mint könyvtártudós – nem állott a kor színvonalán. Ám előadásainak nem a bibliológia volt a lényege. Hatalmas összefüggésbe hozta a könyv, a könyvtár, a kultúra, az olvasás, a mindennapi élet (akkoriban volt a modern filozófia egyik központi témája a gewöhnliches Leben kérdése) problémaköreit. És bár már akkor is csodáltuk nagy ívű elgondolásait, igaziból csak ma tudjuk, ha tudjuk, hogy mennyire korszerű, mennyire „up to date” volt.

Aki akkoriban könyvtár szakos volt, egy igazi közösség tagjának érezhette magát. Aki – mondjuk – magyar-történelem szakos volt, sehol sem érezhette magát otthon. Két hatalmas évfolyamtársi közösség, – mit közösség, tömeg – fogta körül. De a kisebb tanszékek sem nyújtottak igazán otthont. Sem az olasz, sem a francia, sem a latin tanszék nem olyan volt (évfolyamtársaimtól, csoporttársaimtól tudom), mint a könyvtártanszék. Kovács Máté minden erőszakolás nélkül létre tudta hozni, meg tudta szervezni, hogy aki könyvtáros, otthon legyen valahol. A tanszéken. Ahol – persze – nemcsak csoporttársaival jön, jöhet össze, de felsőbb és alsóbb szaktársaival is. Nem tudok olyan tanszékről, ahol az első- és az utolsó éves diákok mind ismerték, közlőrl, személyesen egymást. Ilyen, nem hiszem hogy túloznék, csak a Kovács Máté vezette könyvtártanszék volt.

* * *

Ma úgy hiszem, korábban nem merengtem el a dologról, hogy Kovács Máté két dolgot tartott igazán, egzisztenciálisan fontosnak az általa vezetett tanszéken (no persze a szaktudást nem említve, hisz az magától értetődő és mindenütt, minden

tanszéken alapkövetelmény). Ez a két dolog pedig az volt, hogy a könyvtárosok, a leendő könyvtárosok ismerjék meg közelről egymást, hisz azonos pályán fognak haladni, akkor is, ha egyikük egy kisvárosi könyvtárban, másikuk a KMK-ban, harmadikuk egy megyei könyvtárban fog dolgozni. Hívhassák fel nyugodtan egymást, beszélhessenek, beszélgethessenek egymással úgy, mint akik ugyanarra a tanszékre jártak (esetleg négy-öt év különbséggel), ugyanabban a tanszéki nagyszobában fecserésztek, találkoztak. A másik Kovács Máté számára roppant fontos dolog pedig az volt, az lehetett, hogy a könyvtáros-hallgatók nagyon, átfogóan műveltek legyenek. Előadásokon is, kollokviumokon is, kötetlen magánbeszélgetéseken is (más professzoroktól eltérően sok ilyen alkalmat teremtett) állandóan azt firtatta, ki mit olvasott, ki milyen könyveket vesz, filmeket, színelőadásokat, koncerteket látogat, ki milyen elitértelmiségi pletykát tud, természetesen teljesen függetlenül a könyvtári szakirodalomtól, szakkönyvektől, szaksajtótól.

Vajda Kornél

KITÜNTETÉS

2012. július 7-én
– Fényes Elek statisztikus születésének
évfordulóján – Navracsics Tibor
közigazgatási és igazságügyi miniszter
Fényes Elek-díjat adományozott

NEMES ERZSÉBETNEK,

a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár
főigazgatójának
az intézmény korszerűsítéséért végzett
kiemelkedő munkája elismeréseként.

A kitüntetettnek szívből gratulálunk!